

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Клендія Олега Миколайовича** на тему:

«Фортепіанний стиль К. Сен-Санса як втілення виконавського ідеалу європейської культури ХІХ століття»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво»
з галузі знань 02 – «Культура і мистецтво»

Фаховий семінар проведений на кафедрі інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені

І. П. Котляревського «27» вересня 2021 року, протокол № 3

Обґрунтування вибору теми дослідження

Актуальною проблемою сучасного музикознавства є дослідження явища «віртуозності» у композиторській та виконавській творчості різних стильових рівнів. В історії музичного виконавства Західної Європи розуміння поняття «віртуозність» змінювалося – від мистецтва імпровізації в епоху бароко до демонстрації «механічної» вправності виконавця в подоланні технічних труднощів. Ідеалом у кожній з історичних епох був синтез технічних та художніх завдань. Віртуозність в фортепіанному мистецтві – це якість стилю музичного твору, в якому відображено взаємодію сформованих жанрово-стильових прийомів письма композитора і технічних можливостей інструмента.

Якщо звернутися до французької фортепіанної школи, то її найяскравішим представником кінця ХІХ – початку ХХ століть став **Каміль Сен-Санс** (1835–1921), один з найбільш різносторонніх французьких музикантів: плідний композитор, невтомний виконавець (піаніст, органіст, диригент), музичний критик, видатний педагог. Вісімдесятилітня виконавська кар'єра К. Сен-Санса і велика фортепіанна спадщина є унікальним прикладом взаємовпливу віртуозних традицій виконавського мистецтва Західної Європи (як історичного спадку) та індивідуального стилю мислення. Хоч минуло уже сто років з дня смерті митця, на сьогоднішній день його значний внесок у розвиток європейської культури не висвітлено у наукових дослідженнях в повній мірі.

Як фортепіанний класик французької школи ХІХ століття, К. Сен-Санс зіграв важливу роль у відродженні французької фортепіанної національної музики. Його музична спадщина стала основою для розвитку творчих індивідуальностей наступних поколінь композиторів та є великим внеском у світову музичну літературу. Його твори постійно виконуються як складова концертного репертуару численних виконавців нашої країни, а також за її

межами. З точки зору стратегічних завдань сучасної музичної освіти твори видатного французького майстра не втратили актуальність для навчально-педагогічної практики у вищих та середніх музичних закладах.

Твори для фортепіано *solo* дещо «програють» у популярності фортепіанним концертам. Незважаючи на це, сім фортепіанних циклів чудово репрезентують досконалу версію композиторської інтерпретації **жанрів** фортепіанної мініатюри і фортепіанного циклу. З виконавської точки зору так звані малі жанри К. Сен-Санса – цікавий приклад відображення французької національної фортепіанної школи в контексті західноєвропейського піанізму XIX – початку XX століть.

Затребуваність теми обумовлена недооцінкою (або повною відсутністю оцінки) творчої спадщини К. Сен-Санса в більшості наукових концепцій, які присвячені історико-типологічним процесам західноєвропейської музики. З огляду на творчий досвід К. Сен-Санса, дослідник стильової системи кінця XIX – початку XX століть переосмислить його роль в формуванні музичного неокласицизму та необароко.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами

Дисертацію виконано на кафедрі інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. Проблематика дисертації відповідає комплексній темі «Інтерпретологія як інтегративна наука» на 2017-2021 рр. перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності ХНУМ імені І. П. Котляревського (протокол № 3 від 30.11.2017 р.). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ХНУМ імені І. П. Котляревського (протокол № 2 від 27 вересня 2018 р.).

Наукові завдання, розв'язання яких отримано в дисертації

Об'єктом дослідження є західноєвропейська традиція фортепіанного мистецтва XIX століття; **предметом** — фортепіанний стиль Каміля Сен-Санса як синтез композиторського і виконавського мислення.

Мета дослідження – визначити стильові засади творчого синтезу К. Сен-Санса з точки зору виконавського ідеалу загальноєвропейської традиції XIX століття.

До наукових завдань дисертації входять наступні позиції, що складають її структурний алгоритм:

- систематизувати наукові джерела, пов'язані з творчою спадщиною, виконавською діяльністю та особистістю К. Сен-Санса;
- дослідити генеалогію піанізму К. Сен-Санса як відправної точки осмислення стильових засад творчості;
- розглянути розвиток фортепіанної мініатюри у творчості композиторів французької школи;

- з'ясувати проблемні аспекти дослідження явища віртуозності у фортепіанному мистецтві;
- виявити композиційно-драматургічні принципи та специфіку фортепіанного викладу з позиції виконавських складнощів на матеріалі циклічних творів К. Сен-Санса;
- визначити принципи індивідуального стилю К. Сен-Санса в жанрах сольного фортепіанного мистецтва;
- розкрити засади інтерпретації фортепіанної творчості К. Сен-Санса в сучасному глобалізованому світі;
- обґрунтувати принципи національної самобутності фортепіанного стилю К. Сен-Санса у взаємодії із загальноєвропейським мистецтвом.

Матеріалом дослідження слугують обрані фортепіанні цикли: «Шість багателей» ор. 3, «Шість етюдів» ор. 52 (перший зошит), «Альбом» ор. 72, Сюїта ор. 90, «Шість етюдів» ор. 111 (другий зошит), «Шість етюдів для лівої руки» ор. 135 і «Шість фуг» ор. 161 К. Сен-Санса.

Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їх новизна

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем полягає у наступному:

- на ґрунті систематизації наукових джерел щодо фортепіанної творчості К. Сен-Санса надано оцінку предметним напрямам музикознавчих досліджень;
- обґрунтовано концепцію фортепіанного стилю К. Сен-Санса у світлі спадкоємності та ідеалу виконавської традиції європейської культури;
- виявлено композиційно-драматургічні принципи семи фортепіанних циклів К. Сен-Санса та специфіку їх віртуозного викладу;
- введено в науковий обіг поняття «модус віртуозності» (для виокремлення віртуозності в музичному тексті) та запропоновано типологізацію модусів віртуозності фортепіанних циклів К. Сен-Санса;
- обґрунтовано риси національної самобутності фортепіанного стилю К. Сен-Санса у взаємодії із загальноєвропейським інструментальним мистецтвом.

Отримали подальший розвиток:

- типологія віртуозних елементів фактури як складової фортепіанного мислення композитора;
- ідеї І. Оношко про віртуозність як фактор становлення і розвитку фортепіанного мистецтва;
- ідеї Б. Бородіна про піаністичність.

Структура дисертації, виклад матеріалу і оформлення здійснені відповідно до вимог, що пред'являються до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Робота складається з Анотацій, Вступу, трьох основних розділів (15 підрозділів), Висновків, Списку використаних джерел (258 показників; з них 61 – іноземними мовами) та Додатків. Загальний обсяг роботи – 253 сторінок; з них 173 – основного тексту.

Перший розділ дисертації містить систематизацію наукових джерел стосовно життя, фортепіанної творчості та виконавської діяльності К. Сен-Санса у якості піаніста. Виявлено, що постать французького композитора у вітчизняному музикознавстві представлена дослідженнями несистемного характеру, а праці, присвячені жанрово-стильовим та виконавським принципам фортепіанних циклів композитора, зовсім відсутні. Визначено історико-культурне середовище розвитку піанізму композитора. Розглянуто жанровий контекст розвитку романтичної мініатюри у французькій національній культурі. Виявлено спадкові та новаторські принципи французької фортепіанної мініатюри, такі як циклізація, програмність, звукообразальність, віртуозність.

Для осмислення багатогранної творчої особистості К. Сен-Санса і, зокрема, його фортепіанного стилю використано важливі концепти сучасного музикознавства, а саме: віртуозності, синтезу композиторського і виконавського стилів композитора-віртуоза, неокласицизму і стилізації. Щодо явища віртуозності, виокремлено два напрями досліджень: історико-культурний і теоретичне осмислення з виділенням типології. Надано авторську дефініцію поняття «віртуозність». Зроблено висновок, що спадщина композитора-віртуоза як продукт нероздільного творчого синтезу є відображенням композиторського і виконавського стилів митця. В цьому двоєдиному тандемі жанрові і звукообразні масштаби композиторського мислення впливають на виконавське мислення на окремому інструменті, і навпаки, виконавські чинники корегують композиторський задум.

Розглянуто різноманіття трактувань поняття «неокласика» у зарубіжному і вітчизняному музикознавстві. Увагу звернено на проблематику визначення часових рамок появи терміну і ролі французької музичної культури у формуванні цього явища.

У Другому розділі розкрито багатогранність фортепіанного стилю митця. Сім фортепіанних циклів К. Сен-Санса охоплюють більшість малих жанрів європейської культури. Характерною особливістю їх є історико-стильова множинність, починаючи від придворних та салонних танців докласичного періоду до концертно-віртуозних етюдів і програмних п'єс пізнього романтизму. Виявлено провідні принципи фортепіанного мислення

композитора, основним з яких є опора на класичні засади композиції, що сформувалися в практиці композиторів-віртуозів XVIII – початку XIX ст. Розкрито багатогранність образного світу п'єс композитора. Концертно-віртуозне мислення виходить за рамки успадкованих традицій романтизму, охопивши міжжанрову взаємодію з класичним спадком, та передбачає нові для нього художні ідіоми імпресіонізму.

Виявлено основні принципи стилю пізнього періоду фортепіанної творчості К. Сен-Санса. В останні три десятиліття своєї творчості для фортепіано *solo* він сфокусував свої інтереси на стилізації жанрів і форм докласицистичної доби. Три фортепіанні цикли французького майстра – «Сюїта» ор. 90, «Шість етюдів для лівої руки» ор. 135, фуґи ор. 161 – є одними з перших зразків необарокових тенденцій в європейській культурі кінця XIX ст.

Опус 90 став прикладом необарокових тенденцій фортепіанного стилю К. Сен-Санса. Спираючись на національні традиції французьких клавесиністів, композитор збагатив семантику барокового твору романтичними конотаціями.

Проаналізований опус 135 розширює сформовані уявлення про межі жанрової семантики концертного етюд, традиційно орієнтованого на два виконавських завдання: реалізацію комплексу технічних складнощів і втілення програмного задуму. Композитор актуалізує для піаніста надзавдання, яким є стильова відповідність твору жанровому прототипу барокової сюїти. У Шести фуґах ор. 161 французький композитор, подібно Й. С. Баху і його послідовникам, віднайшов і геніально розкрив потенціал жанру, який в порівняно невеликих масштабах здатен відобразити інтонаційну модель Всесвіту.

У Розділі 3, на підставі проаналізованих циклів, обґрунтовано концепцію фортепіанного стилю мислення К. Сен-Санса, в тому числі, виконавських виразових засобів. Виокремлено декілька тенденцій, притаманних піанізму французького майстра: інтеграції поліфонічного викладу у гомофонно-гармонічний; використання чотирьох історико-стильових моделей фактури: докласицистичної, класицистичної, романтичної, *передімпресіоністичної*; підпорядкування фактури п'єс віртуозному піанізму їх автора. Пропонується визначення поняття «модус віртуозності» та надано типологію модусів віртуозності у фортепіанних циклах К. Сен-Санса.

Шляхом порівняння репертуарних списків і всебічного аналізу фортепіанних циклів К. Сен-Санса розкрито взаємовпливи його виконавської діяльності та композиторської творчості. Запропоновано панораму інтерпретаційних версій п'єс фортепіанних циклів К. Сен-Санса, що характеризується посиленням інтересу до його творчості піаністів різних національних шкіл сучасного світу.

У висновках запропоновані заключні узагальнення та головні висновки. Відзначається, що проаналізовані жанрові моделі романтичної мініатюри, які отримали в творчості К.Сен-Санса блискуче продовження саме в аспекті фортепіанної віртуозності, підтвердили тему дослідження. Її гіпотеза доведена, оскільки фортепіанні цикли французького Майстра є уособленням європейського ідеалу в сфері фортепіанного виконавства.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена коректним застосуванням сучасних методів дослідження, а також співставленням одержаних результатів із широким колом наукових джерел. Концепція дисертації обумовила міждисциплінарний синтез загальнонаукових та спеціальних підходів до предмету дослідження: *історико-культурологічний* – дозволяє висвітлити розвиток фортепіанної мініатюри з кінця XVIII до кінця XIX століть; *історико-контекстуальний* розкриває специфіку малих жанрів у контексті фортепіанної культури Західної Європи кінця XIX – першої третини XX століть; *системний* – узагальнює спостереження над композиторським та виконавським текстом музичного твору як художнього цілого; *жанровий* – вказує на типові інтонаційні та образні характеристики і праобрази творів; *стильовий* – виявляє ієрархію історичного стилю та індивідуально-композиторського мислення митця; *виконавський* – звертає увагу дослідника на завдяннях технології фортепіанного мистецтва та інтерпретації;

Здобувач показав високий **рівень теоретичної підготовки. Теоретична база** дисертації складалася на ґрунті систематизації фундаментальних праць музичної науки за такими тематичними напрямками:

творча діяльність К. Сен-Санса (О. Алексєєв, О. Бронфін, О. Бурель, Ю. Енгель, Ю. Кремльов, А. Михайлов, О. Пастухова, Т. Сирятська, É. Baumann, J. Bonnerot, D. Brook, G. Burluson, F. Busoni, A. Cortot, O. Ellis, T. Flynn, D. Gooley, J. Harding, A. Hervey, W. Lyle, Ph. Majorelle, J. Montargis, D. Parker, I. Philipp, P. Pollei, S. Ratner, B. Rees, R. Rolland, P. Segarra-Sisamone, G. Servieres, M. Stegemann, S. Studd);

історія та теорія фортепіанного мистецтва (О. Алексєєв, А. Бірмак, І. Браудо, Т. Веркіна, І. Гофман, Ж. Дедусенко, М. Друскін, Д. Дятлов, Є. Зінгер, І. Іванова, Л. Касьяненко, Н. Кашкадамова, Г. Коган, А. Корто, Г. Курковський, Є. Ліберман, К. Мартінсен, Г. Нейгауз, А. Ніколаєв, С. Савшинський, І. Сухленко, М. Чернявська, L. Godowsky, F. Kalkbrenner);

теорія жанрів фортепіанного мистецтва (А. Асаф'єв, Л. Березовчук, М. Борисенко, О. Бурліна, Є. Назайкінський, В. Панкратова, О. Соколов, А. Сохор, В. Цуккерман); а також оглядові та монографічні історичні

дослідження (Е. Антонец, С. Григоренко, Д. Гульцова, К. Зенкін, М. Ілечко, М. Калашник, А. Меркулов, Л. Путішина, Н. Рябуха);

теорія стилю (А. Асаф'єв, Н. Горюхіна, І. Коханик, М. Лобанова, О. Лосєв, В. Медушевський, М. Михайлов, Є. Назайкінський, Д. Рабінович, В. Холопова) *та стилізації в музиці* (Т. Кюрегян, С. Шип);

проблеми неокласицизму у музичному мистецтві (В. Варунц, Ю. Келдиш, А. Кудряшов, Л. Мельник, Л. Раабен, М. Рябоконева, Е. Шевляков, М. Hyde, S. Messing, R. Taruskin, M. Wheeldon, A. Whittall);

теорія віртуозності (М. Бажанов, Б. Бородін, Г. Коган, А. Левінтов, Г. Мурадян, О. Мурга, І. Оношко, Д. Резник, С. Фейнберг, *O. Jander*);

проблема взаємовпливу виконавського і композиторського стилю (О. Кандинський-Рибніков, А. Показ, Н. Усенко, Р. Хатипова);

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані в навчальних курсах «Історія і теорія фортепіанного мистецтва», «Методика навчання фортепіано», «Історія світової музичної культури», «Аналіз музичних творів», «Музична педагогіка», а також в класах спеціального фортепіано для бакалаврів, магістрів та аспірантів вищих музичних навчальних закладів України та інших країн світу.

Апробація матеріалів дисертації

Обговорення дисертації відбувалось на кафедрі інтерпретології та аналізу музики ХНУМ імені І. П. Котляревського. Основні положення та висновки оприлюднені на 10 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Мистецтво та шляхи його осмислення в дослідженнях молодих науковців» (Харків, 23-24 березня 2017 р.); «Жінка за межами звичайного: Клара Шуман, Фанні Мендельсон, Марія Шимановська...» (Харків, 14 жовтня 2018 р.); «Музика і театр у науковому дискурсі» (Харків, 22 лютого 2019 р.); «Трансформація музичної освіти: культура та сучасність» (Одеса, 30 квітня – 02 травня 2019 р.); «Номо interpretatus в творчій практиці сьогодення (до 15-річчя кафедри інтерпретології та аналізу музики)» (Харків, 06-08 грудня 2019 р.); І відкритій онлайн конференції ради молодих вчених Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського (Харків, 16 травня 2020 р.); «Сучасне слово про мистецтво: наука та критика» (Харків, 04-06 березня 2021 р.); «Мистецтво та шляхи його осмислення в дослідженнях молодих науковців» (Харків, 01-03 квітня 2021 р.); «Мистецтво та наука в сучасному глобалізованому просторі» (Харків, 17-18 травня 2021 р.); «Українське мистецтво, культура, освіта: актуальні проблеми, тенденції та перспективи розвитку» (Івано-Франківськ, 25–28 травня 2021 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях та особистий внесок здобувача в публікації

Основні положення дисертації викладено у чотирьох одноосібних статтях; з яких 3 – у спеціалізованих виданнях, рекомендованих і затверджених МОН України та 1 стаття у фаховому періодичному зарубіжному виданні «European Journal of Arts. Premier Publishing s.r.o.» (Відень, Австрія).

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Клендій О. Семантика віртуозності в жанрово-стилістичній системі «Альбому» для фортепіано op. 72 К. Сен-Санса. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики*: зб. наук. статей. ХНУМ ім. І. П. Котляревського. Вип. 52. Харків, 2019. С. 38-52. doi 10.34064 / khnum 1-5203
2. Клендій О. Принцип стильової інтеграції у фортепіанній творчості К. Сен-санса. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. ХДАДМ. Вип. 6. Харків, 2019. С. 35-39. doi 10.33625/2409-2347-2019-6-35-39.
3. Клендій О. Інтерпретологічний вимір фортепіанної творчості К. Сен-Санса. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики*: зб. наук. статей. ХНУМ ім. І. П. Котляревського. Вип. 56. Харків, 2020. С. 136-153. doi 10.34064/khnum1-5609

Праці у наукових зарубіжних виданнях:

4. Klendii O. Virtuosity as a Style Developing Factor in Late C. Saint-Saëns's Oeuvres: a case study of "The Left-Hand Études" Op. 135. *The European Journal of Arts, Premier Publishing s.r.o.* Vienna. №1, 2020 P. 29-35. doi: <https://doi.org/10.29013/EJA-20-1-29-35>.

Характеристика особистості здобувача

Клендій Олег Миколайович отримав повну вищу освіту у Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського у 2018 році за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво і здобув кваліфікацію «артист камерного ансамблю, концертмейстер, науковець-дослідник, викладач ВНЗ (фортепіано)» Навчався в аспірантурі Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського з 01.09.2018 по 31.08.2021 на кафедрі інтерпретології та аналізу музики і завершив її достроково.

Оцінка мови та стилю дисертації

Дисертація написана українською мовою з правильним вживанням лінгвістичної та спеціальної термінології. Стиль викладених в дисертації матеріалів дослідження – науковий.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності

Під час виконання дисертації аспірант дотримувався принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Як результат попередньої експертизи дисертації Клендія Олега Миколайовича на тему: «Фортепіанний стиль К. Сен-Санса як втілення виконавського ідеалу європейської культури ХІХ століття» у межах фахового семінару, який було проведено на базі кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського та повноти основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Дисертація **Клендія Олега Миколайовича «Фортепіанний стиль К. Сен-Санса як виконавський ідеал європейської культури ХІХ століття»**, представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, є ґрунтовним, інноваційним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У дисертаційному дослідженні представлено комплексний підхід до визначення принципів фортепіанного стилю К. Сен-Санса як синтезу композиторського і виконавського мислення з точки зору виконавського ідеалу загальноєвропейської традиції ХІХ століття.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті; поставлені здобувачем завдання повністю розв'язано, основні положення дисертації мають наукову новизну. Обсяг та структура дисертації відповідають вимогам, що висувуються до дисертацій на ступінь доктора філософії. Зміст, сутність методичного контенту дисертації повністю відповідає спеціальності 025 – Музичне мистецтво. Результати дисертації пройшли апробацію на 10 науково-практичних конференціях, основні положення відображено у 4 наукових публікаціях.

2. Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Клендія Олега Миколайовича «Фортепіанний стиль К. Сен-Санса як виконавський ідеал європейської культури ХІХ століття» має теоретичну, практичну значущість, наукову новизну; її результати можуть бути запроваджені до науково-теоретичної та виконавсько-практичної сфери музичного мистецтва в Україні. Дисертація, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам пункту 10 «Порядку проведення експерименту з присудження доктора філософії», який затверджено

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 979 від 21.10.2020 р.) та може бути представлена у спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво галузі знань 02 – Культура і мистецтво.

3. Рекомендувати дисертацію Клендія Олега Миколайовича «Фортепіанний стиль К. Сен-Санса як виконавський ідеал європейської культури XIX століття» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Результати дисертаційного дослідження обговорено і схвалено на фаховому семінарі кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

Головуюча на засіданні фахового семінару:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри історії
української та зарубіжної музики
Харківського національного
університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

РОЩЕНКО О. Г.

Рецензенти:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри сольного співу
та оперної підготовки
Харківського національного
університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

ГРЕБЕНЮК Н. Є.

кандидат мистецтвознавства,
доцент, професор кафедри
спеціального фортепіано
Харківського національного
університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

ЧЕРНЯВСЬКА М. С.

